

Симеонова България в историята на европейския югоизток: 1100 години от битката при Ахелой (Emperor Symeon's Bulgaria in the History of Europe's South-East: 1100 Years from the Battle of Achelouse), I, съст. Ангел Николов, Николай Кънев, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София 2018, ss. 272

Bitwa pod Anchialos, nad rzeką Acheloi, stoczona między wojskami Bizancjum i Bułgarii 20 VIII 917 r., stanowiła niewątpliwie jedno z najważniejszych wydarzeń w dziejach stosunków między tymi państwami w X w. Zakończyła się wielkim sukcesem Bułgarów, dowodzonych przez samego cara Symeona I Wielkiego i rozpoczęła blisko dziesięcioletni okres ich dominacji na Bałkanach. W dniach 25–28 X 2017 r., w 1100. rocznicę tego wydarzenia, odbyła się w Pomorie (Bułgaria) międzynarodowa konferencja, poświęcona tak Bułgarii doby Symeona I, jak i samej bitwie, w której uczestniczyło ponad pięćdziesięciu uczonych (z Bułgarii, Niemiec, Polski, Rosji, Serbii i Ukrainy).

Owocem wzmiankowanego sympozjum jest dwuczęściowa publikacja, której część pierwsza stanowi przedmiot niniejszego omówienia. Składa się na nią dwadzieścia tekstów. Została podzielona na dwie podstawowe partie – pierwsza obejmuje trzy wykłady plenarne, w drugiej zaś znalazło się siedemnaście referatów. Książkę uzupełnia przedmowa od redaktorów tomu (s. 7), spis skrótów (s. 270) oraz lista autorów (271–272).

Część zawierającą wykłady plenarne otwiera tekst autorstwa Jonathana Sheparda, zatytułowany *Symeon's confrontation with Byzantium c. 917: diplomatic ripples across Eurasia* (s. 11–21), w którym autor przedstawia dyplomatyczne działania, podejmowane przez Bizancjum i Bułgarię w dobie bitwy pod Anchialos. W ich kontekst wpisane zostało również poselstwo kalifa al-Muqtadira do władcy Bułgarii Nadwołżańskiej (921 r.).

Dmitrij Poływiannyj (Дмитрий Полювянный), w artykule *Деяния царя Симеона в истории и исторической памяти болгар* (s. 22–32), naszkicował obraz dokonań cara Symeona oraz przedstawił kilka aspektów jego wizerunku

w pamięci historycznej Bułgarów, jako władcy *wielkiego pomiędzy cesarzami*¹, kładąc szczególny nacisk na jego wpływ na rozwój kultury bułgarskiej.

Następny tekst, autorstwa Iwana Jordanowa (Иван Йорданов, *Битката при Ахелой през 917 г. Численост и състав на византийската армия. Просопография на участниците (Приносът на сфрагистиката*, s. 33–60), poświęcony został kwestii liczebności sił bizantyńskich oraz ich składowi. Autor przeanalizował źródła odnoszące się do bitwy, jak i bizantyńską literaturę polemologiczną. Druga część artykułu zawiera prozopograficzny wykaz znanych z imienia bizantyńskich uczestników bitwy (poczynając od Bardasa Fokasa, Jana Bogasa, Jana Grapsona, Jana Radina, Konstantyna Lipsa, Konstantyna Kefalosa, Konstantyna Maleinosa, Leona Argyrosa, Leona Fokasa, po Romana Argyrosa i Romana Lekapena). Tam, gdzie to było możliwe, w swoje rozważania na ich temat wplótł materiał sfragistyczny.

Drugą część książki otwiera szkic Tomu Tomowa (Тома Томов, *Няколко щрихи към Ахелойската битка*, s. 63–79), w którym autor stara się odtworzyć losy kampanii anchialeńskiej. Szczególnie interesujące wydają się jego rozważania, dotyczące marszruty sił bizantyńskich, ich liczebności, cech charakterystycznych pola bitwy, jak również – analiza przyczyn klęski Bizantyńczyków.

Paweł Georgiew (Павел Георгиев, *Битката при Ахелой: „Константиновият кръст” и/против „тоягата на Мойсей” [За библейските и исторически префигурации на цар Симеон]*, s. 80–96) poświęcił swój tekst uzasadnieniu poglądu, że w dobie bitwy pod Anchialos Symeon odwoływał się do postaci biblijnej – miał uznawać samego siebie za Nowego Mojżesza. W sferze symbolicznej laska tego patriarchy przeciwstawiona została krzyżowi konstantynopolitańskiemu, na który przysięgali bizantyńscy żołnierze przed wyruszeniem pod Anchialos. Na uwagę zasługują tu zwłaszcza rozważania, dotyczące miejsca starcia zbrojnego, na którym powstać miał w późniejszym okresie klasztor, jak i próby doszukiwania się w nazwie miejscowości, położonej w bezpośrednim sąsiedztwie pola bitwy (Rawda), odwołania do laski Mojżesza².

¹ *Pochwała cara Symeona*, przekł. Z.A. Brzozowska, [w:] M.J. Leszka, *Symeon I Wielki w źródłach starobułgarskich X wieku (kilka uwag)*, „Slavia Antiqua” 2015, t. 56, s. 98.

² *Така че изглежда правдоподобно да допуснем, че селищното име е било произнасяно „Равдасъ”, както го регистрират в края на същото столетие Братя Шкорпил, но може би с тази разлика, че на гръцки е звучало „Рабдос”, „пръчка, прът, тояга, жезъл” (s. 94).*

Mirosław J. Leszka w artykule *Почему Симеон победил в битве при Ахелое (917)? Точка зрения побежденных (Версия Льва Диакона)* (s. 97–106) zastanawia się nad przekazem Leona Diakona (*Historia*, VII, 7) pod kątem wskazanych przez niego przyczyn klęski wojsk cesarskich. Historiograf ten utrzymuje, że bitwa pod Anchialos została przegrana przez stronę bizantyńską wyłącznie z jej winy. Ten sposób tłumaczenia własnych niepowodzeń nie jest przypadkiem odosobnionym u Bizantyńczyków. Nie dopuszczali oni do swojej świadomości myśli, że mogliby zostać pokonani przez kogokolwiek, a z pewnością – nie przez barbarzyńskich Myzów.

W kolejnym tekście Żenia Żekowa (*Женя Жекова, Парични плащания на Византия, свързани с битката при Ахелой*, s. 107–117) podejmuje kwestię kosztów przygotowania kampanii anchialeńskiej. W obrębie jej rozważań znalazły się: zobowiązania wobec Arabów i Pieczyngów, wynagrodzenia dla żołnierzy sił lądowych i floty. Autorka wyraźnie wskazuje, że z powodu braku pełnych informacji, dotyczących liczebności armii, precyzyjne wyliczenie kosztów ekspedycji nie jest możliwe. Tekst kończy zestawienie liczby znalezionych monet Bazylego I, Leona VI i Konstantyna VII z rejonów Pliski, Presławia, Szumenu, Sylistrii, Dobrycza, Warny, Razgradu, Peloponezu i Koryntu.

Iwelin Iwanow (*Ивелин А. Иванов, Реките и големите битки на българите през Средновековието*, s. 118–133) swój szkic poświęcił rozważaniom na temat roli rzek w bułgarskich działaniach wojennych w średniowieczu. Zwrócił uwagę, że w dotychczasowych badaniach ta kwestia nie znalazła szerszego odzwierciedlenia. Z oczywistych powodów najwięcej miejsca w swej narracji poświęcił bitwom rozegranym nad Dunajem, z innych obiektów w obrębie jego zainteresowania znalazły się: Drawa, Tisa, Dniepr, Sperchejos, Wardar, Marica oraz małe rzeki Achelój, Skafida, Rzeka Rusokastreńska i Łuda.

Kolejny tekst (Milica Radišić, *Archaeological testimonies of Bulgarian presence in the Central Balkans during the 9th and 10th centuries*, s. 134–154) dotyczy archeologicznych świadectw obecności bułgarskiej w centralnej części Bałkanów w IX–X w. (do 971 r.). Autorka zwróciła uwagę na niewielką ich ilość w analizowanym okresie. Jako wytłumaczenie tego zjawiska wskazała fakt zarządzania tym terytorium przez Bułgarów poprzez różnego rodzaju sojusze z miejscową ludnością i obsadzanie przez nich własnymi siłami jedynie ważniejszych twierdz.

W kolejnym artykule Liliana Simeonowa (Лиляна Симеонова, *Пътят на младия Симеон от „спокойната тишина на манастира” до възкачването му на българския трон*, s. 155–163) odtwarza losy Symeona przed przejęciem tronu. Szczególną uwagę zwraca, z jednej strony, na jego pobyt w Konstantynopolu i zdobyte tam doświadczenia oraz wykształcenie, a z drugiej – na okoliczności przejęcia władzy. Dziwi nieco, że badaczka nie uwzględniła w swoich rozważaniach pracy H. Trendafilowa³, poświęconej właśnie temu etapowi w życiu Symeona, jak również nie ustosunkowała się do kwestii rozumienia znaczenia terminu *emiargos*⁴.

Kamen Stanew (Камен Станев, *Българската експанзия в района на Солун по времето на цар Симеон*, s. 164–171) analizuje kwestię ekspansji bułgarskiej w okolicach Tesaloniki w początkach rządów Symeona. Sądzi on, że w 894 r. Bułgarzy zajęli tereny znajdujące się na północ i zachód od miasta, w nieznacznej odległości od niego. Bizantyńczycy mieli pogodzić się z zaistniałą sytuacją w obliczu arabskiego oblężenia Tesaloniki w lecie 904 r., zyskując dzięki temu krokowi bułgarską neutralność.

Daniel Ziemann w artykule *Liberation, Submission or Destruction – Bulgarians and the Conquered Territories in the Time of Tsar Symeon* (s. 172–183) rozważa zagadnienie postępowania Symeona I wobec ludności z terenów, na których prowadzone były działania wojenne lub przez które przemieszały się jego wojska, czy wreszcie z tych, które włączane były w obręb jego państwa. Niemiecki uczone wskazuje na różnorodne działania, poczynając od przejawów okrucieństwa, jak np. obcięcie nosów chazarskim członkom gwardii cesarskiej (894 r.), przez przesiedlenia ludności, po zadawalanie się uznaniem przez nią bułgarskiej zwierzchności i wypłatą trybutu. Zdaniem D. Ziemanna, Symeon stosował różne strategie postępowania, w zależności od tego, jaki cel chciał osiągnąć.

Władimir Angelow (Владимир Ангелов, *Някои наблюдения върху съдбата на политическите бегълци при управлението на цар Симеон*, s. 184–193) podjął temat politycznych uciekinierów za panowania cara Symeona.

³ Х. Трендафилов, *Младостта на цар Симеон*, София 2010.

⁴ Na ten temat ostatnio – M.J. Leszka, *Симеон I Велики – „полугрък”? Бележки върху значението на израза „emiargos” у Лютпранда (Antopodosis, III, 29)*, Bulgaria Mediaevalis 2013/2014, t. 4/5, s. 69–73.

Autor wskazuje na różne powody emigracji z ojczyzostego kraju, poczynając od popadnięcia w niełaskę u władcy i obawy przed represjami, przez względy natury religijnej, na popełnieniu przestępstwa kończąc. Zdaniem W. Angelowa, przeważającą część uciekinierów stanowią emigranci polityczni. Niektórym z nich udało się przeniknąć do bułgarskiej warstwy rządzącej i odegrać w niej pewną rolę.

W kolejnym artykule Desislawa Najdenowa (Десислава Найденова, *Защо плачат царете [Средновековна България IX–X в.]*, s. 194–205) omówiła motyw łez jako elementu publicznej pokuty władcy. Swoje wywody zilustrowała przykładami z bułgarskiej historii z IX i X w.

Petyr Angelow (Петър Ангелов, *Религиозни аргументи в кореспонденцията на цар Симеон*, s. 206–213) rozważył kwestię obecności argumentów o charakterze religijnym w korespondencji Symeona z Mikołajem Mistykiem, patriarchą Konstantynopola i Romanem Lekapenem, cesarzem bizantyńskim (sygnowane przez niego listy napisał zapewne Teodor Dafnopates). Trzeba przypomnieć, że teksty bułgarskiego władcy nie zachowały się i o ich zawartości wnioskujemy na podstawie odpowiedzi, udzielonych na nie przez patriarchę i cesarza. Autor, konkludując swoje wywody, chyba słusznie stwierdza, że religijne argumenty były dla Symeona ważne na tyle, na ile mogły one służyć obronie interesów bułgarskiego państwa. Na marginesie warto zauważyć, że P. Angelow niezwykle rzadko odwołuje się do literatury naukowej, stwarzając błędne wrażenie, że porusza się w sferze tematu, który nie został w niej poruszony lub też był omawiany jedynie marginalnie.

Angel Nikołow (Ангел Николов, *Проблемът за канонизацията на княз Борис-Михаил*, s. 214–221) rozpatruje zagadnienie kanonizacji Borysa-Michała, opowiadając się za poglądem, że nastąpiła ona wkrótce po jego śmierci. Car Symeon, który zadbał o zaliczenie ojca w poczet świętych, wzmacniał dzięki temu swoją pozycję, zmywając – przynajmniej w jakimś stopniu – „grzech pierworodny” swoich rządów, tj. fakt przejścia władzy po usunięciu brata i wystąpieniu w monasteru. Decyzję w tych dwóch sprawach, jak wiadomo, podjął Borys-Michał.

Saszka Georgiewa (Сашка Георгиева, *Брачната дипломация на българския владетел Симеон Велики*, s. 222–235) przedstawia matrymonialną politykę Symeona (planowane małżeństwo jego córki z Konstantynem VII

i związki przedstawicielek rodów bojarskich z Pieczyngami), wskazując, że był on pierwszym bułgarskim władcą, który sięgnął po tego rodzaju narzędzie w dyplomacji.

Aleksandar Uzelac, w tekście *Prince Michael of Zahumlje – a Serbian ally of tsar Symeon* (s. 236–245), przedstawia losy relacji Michała, księcia Zahumlja z Symeonem, dochodząc do wniosku, że przynajmniej od 912 r. (jeśli nie wcześniej) byli oni związani sojuszem, dzięki któremu car mógł przeciwdziałać rozszerzeniu się, utworzonej przez Bizancjum, koalicji antybułgarskiej, a książę zyskiwał wsparcie dla swojej niezależności od cesarstwa i możliwość rozszerzenia wpływów na inne serbskie ziemie. Autor nie wyklucza, iż Michał uznał zwierzchność Symeona, ale wyraźnie stwierdza, że fakt ten nie ma poparcia w źródłach.

Krasimir S. Krystew (Красимир Кръстев, *Цар Симеон и арабите*, s. 246–252) rozważa w swoim artykule kwestię starań Symeona na rzecz zbudowania sojuszu z Arabami przeciwko Bizancjum, podejmowanych pod koniec pierwszej połowy lat dwudziestych X w. Kontrahentami bułgarskiego władcy byli: fatymidzki kalif Ubajdallah al-Mahdi, abbasydzki kalif al-Muqtadir oraz emir Tarsu Tamal ad-Dulafi. Choć wysiłki Symeona nie doprowadziły do pożądaných przez niego rezultatów, to wytyczyły kierunek w polityce zagranicznej, do którego powrócili władcy Drugiego Carstwa Bułgarskiego.

W ostatnim szkicu Anastazja Dobuczina (Анастасия Добучина, „*Золотой век*” *царя Симеона I Великого (864-927) в советской и современной российской историографии*, s. 253–269) podejmuje zagadnienie obecności w radzieckiej i we współczesnej rosyjskiej literaturze naukowej refleksji na temat „złotego wieku” cara Symeona I. Autorka wskazuje, że można wyróżnić trzy zasadnicze okresy w badaniach związanych z tym tematem. W pierwszym, trwającym do II wojny światowej, kontynuowane były studia zainicjowane przez takich uczonych jak A.A. Vasiliev i F.I. Uspienskij, ogniskujące się wokół stosunków bułgarsko-bizantyńskich końca IX w. i początków X w. – walki o hegemonię na Bałkanach oraz ambicji Symeona. W drugim okresie (od lat 40. po 60. XX w.) dyskusja toczyła się wokół narodzin „narodowej” kultury bułgarskiej i realizacji interesów klasy rządzącej w feudalnym społeczeństwie bułgarskim. Wreszcie trzeci period, trwający od lat siedemdziesiątych XX w., charakteryzuje się dociekaniem na temat kultury i ideologii, stanowiącej podstawę polityki realizowanej przez Symeona.

Wydaje się, że omówiona powyżej publikacja stanowi interesujący wkład w rozwój badań tak nad samą bitwą pod Anchialos, jak i – szerzej rzecz ujmując – nad dziejami Bułgarii w dobie rządów Symeona I Wielkiego. Z jednej strony, podsumowuje ona naszą dotychczasową wiedzę, a z drugiej – stanowi inspirację do dalszych studiów.

Zofia A. Brzozowska <https://orcid.org/0000-0001-5951-3781>
(Uniwersytet Łódzki)

Mirosław J. Leszka <https://orcid.org/0000-0003-2643-4520>
(Uniwersytet Łódzki)